

הרב ישי בוכריס שליט"א

דברים שבע"פ אי אתה רשאי לאומרו בכתב

"דרש ר' יהודה בר נחמני מתורגמניה דר' שמעון בן לקיש, כתיב 'כתוב לך את הדברים האלה', וכתיב 'כי ע"פ הדברים האלה', הא כיצד, דברים בכתב אי אתה רשאי לאומרו על פה, דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרו בכתב. דבי ר' ישמעאל תנא 'אלה', אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. אמר רבי יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל תורה שבעל פה, שנאמר: 'כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל'..."¹

שתי דרשות יש לדין זה שדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו ע"פ ודברים שבע"פ אי אתה רשאי לכותבם, ולקמן נדון בכך.

מובא בגמרא² שר' יוחנן וריש לקיש קראו בספרי דאגדתא בשבת, למרות שלא נתנו להכתב, והטעם לכך - "עת לעשות לה' הפרו תורתך", היינו החשש שמא תשתכח תורה שבעל פה הוא הגורם להתיר איסור זה.

הב"י בסימן רפ"ג, הביא טעם זה, של "עת לעשות", כדי להסביר מדוע לא נפסקה הלכה כרבה בענין כתיבת מגילה לתינוק להתלמד בה³. וכתב שנפסקה ההלכה כר' יוחנן ור"ל בענין ספרי דאגדתא, משום הטעם הנ"ל, וא"כ גם לגבי מגילה לתינוק, הוא הדין והוא הטעם.

אכן הרמב"ם בהקדמתו למשנה מסביר, שהטעם לכתיבת המשנה ע"י רבי הוא "עת לעשות לה' הפרו תורתך". מחשש שמא תשתכח התורה שבעל פה כתובה. טעם זה נכון אף לכתיבת התלמוד, ונכון אף לכתיבת פרושי חכמי הדורות ופסקיהם. כך מבאר גם התוס' רי"ד.

אמנם מסופר על ר' נתן אדלר (רבו של החת"ס) שלא כתב חידושי תורתו, משום דהו דברים שבעל פה ואין רשאים לכותבם. ולבאר שיטתו נראה עפ"י הגמרא בתמורה, דמשמע התם שההיתר לכתיבת התורה שבע"פ הוא רק "למלתא חדתא" - היינו חידושים העשויים להשכח, ומרוב ענותנותו סבר שדבריו אינם נכללים בכלל זה. אולם נראה שלא חשו לכך רוב מנין ורוב בנין של חכמי ישראל.

דעת רבה שאין כותבין התורה מגילות משום שתורה חתומה ניתנה (גיטין ס' ע"א).

גיטין ס' ע"ב, תמורה י"ד.

גיטין ס' ע"א.

דעת רבה שאין כותבין התורה מגילות משום שתורה חתומה ניתנה (גיטין ס' ע"א).

מעלה יש לכתיבה, ומעלה יש לדיבור ע"פ. התורה שבכתב צריך שתהא דוקא בכתב, והתורה שבעל פה צריך שתהא רק ע"פ. ברור א"כ שמעלה יש לכל אחת מן הדרכים, דאם נאמר דחדא מינייהו עדיפא, היתה ההלכה צריכה להיות שהתורה שבכתב כשירה אך אם אמרה ע"פ עדיף טפי, או להיפך, שהתורה שבע"פ כשירה אך אם כתבה - עדיף טפי. אולם מעצם ההלכה המקפידה שהתורה שבכתב דוקא בכתב, והתורה שבע"פ דוקא בעל פה, מוכח דלכל דרך יחוד ומעלה משלה.

הריטב"א⁴ והפרישה⁵ כתבו דייחודה של התורה שבכתב הוא שיש בה חסירות ויתירות שמתוך הכתב ניכרות ובע"פ לא. וייחודה של התורה שבעל פה הוא, שבזמן שהדברים נמסרים בע"פ, כל אחד מוסרם בדקדוק לתלמידו, אולם אם נכתבו צריך ללמוד מתוך הכתב את כוונת האומר. תועלות טכניות לדין זה הטעימו בדבריהם. אחרונים רבים עמדו על תועלות דין זה. בעל קרית ספר בהקדמתו כתב:

"ותורה שבכתב אי אתה רשאי לאומרה ע"פ, לפי שהקריאה בכתב מצטיירים סודותיה בצורת אותיותיה, ואם יקרא אותה ע"פ תפחת מעלתה זו, והתורה שבע"פ אי אתה רשאי לאומרה בכתב, להיותה גנוזה בנפשותיהן של צדיקים, כי זו היא קדושתן ומעלתן. ואם אומרים אותה בכתב תפחת מעלת הנפשות, כי הדבר הנכתב לא ישאר ציורו בנפש, כדבר שלא נכתב, שיתקיים ציורו לעולם בנתינת לב עליו שלא ישכח, ושלא ימצא במה ילמדנו עוד, כיוון שלא נכתב. ותורה שבע"פ היא המבדלת בין ישראל לאומות, ועל פיה כרת ברית עם ישראל, ולא עם האומות, להיות נפשותיהן של ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד, ומושפעות ממנה, מה שאין כן בנפשות האומות הנמשכות ממקום אשר איננו טהור" וכו'.⁶

כתבנו הטעם מדוע בזמננו אין איסור כתיבת התורה שבע"פ על אף האיסור המפורש בגמרא. אולם, יש מן הראשונים והאחרונים, שלא רק התיירו כתיבת עניני תורה שבע"פ, אלא אף חזקו מגמה זו ונתנו לה חשיבות יתר. נאמר בכמה מקומות בש"ס: "אשרי מי שבא לכן ותלמודו בידו", והמהרש"א⁷ הסביר: "יש לפרש כי עיקר הלימוד, ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתבת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים". היינו פירושו כפשוטו - אשרי מי שכתב הדברים שלמד ויכול להביאם בידו.

על הפסוק בקהלת⁸ "עשות ספרים הרבה אין קץ" פירשו רש"י, ראב"ע וספורנו, שבא לשלול כתיבת דברי תורה, ואין להרבות ספרים. אולם הנצי"ב בפירושו על התורה⁹ כתב "הזהר בשני דברים, עשות ספרים הרבה אין קץ, היינו שתכתוב לעצמך כל רעיון וכל

⁴ גיטין ס' ע"ב.

⁵ או"ח סימן מ"ט.

⁶ טעמים נוספים בענין זה עיין בדרשות המהר"ל: בסוף הספר באר הגולה עמ' ר"ח, בתפארת ישראל עמודים ר"י-ר"ב, וכן בחידושי אגדות ב' עמ' קכ"ב.

⁷ בבבא בתרא י' ע"ב.

⁸ י"ב י"ב.

⁹ דברים ד' מ"א.

חידוש, דהא שתורה שבע"פ אסור בכתב, אינו אלא לאומרן לאחרים בכתב, אבל לעצמו מותר וגם מצוה וכו'. ומקרא מלא 'מני מכיר ירדו מחוקקים ומזבולון מושכים בשבט סופר'¹⁰."

בענין עיקר חידושו של הנצי"ב, שהכותב לעצמו אין בזה איסור כלל, הביא לזה ראיות מהרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, וכעין זה מובא ברס"ג בפירושו על קהלת וכן כתב האברבנאל בהקדמתו לספר ירמיה.

אולם נראה שעדיין לא הגענו לחידוש הגדול יותר, המובא בפסקי הרא"ש. המצוה האחרונה בתרי"ג מצוות הינה כתיבת ספר תורה. וכתב הרא"ש¹¹ שהלכה זו לא נאמרה "אלא לדורות הראשונים שהיו כותבים ספר תורה ולומדים בה, אבל האידנא שכותבים ספר תורה ומניחים אותו בבית הכנסת לקרות בהם ברבים, מצות עשה על כל ישראל אשר ידו משגת לכתוב חמישה חומשי התורה, ומשנה וגמרא ופירושיהם, ולהגות בהם הוא ובניו, **כי מצות כתיבת התורה היא כדי ללמוד בה** דכתיב¹² 'ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם', וע"י הגמרא ופירושיה ידע פירוש המצוות והדינין על בוריים, לכך הן הן הספרים שאדם מצווה לכותבם"¹³.

ודבריו צ"ע, הרי יש איסור לכתוב המשנה והגמ' שהן בכלל תורה שבעל פה ועל אף שהותר משום "עת לעשות", הרי "היתר" הוא ולא **מצוה**. וצ"ע.

יש להעיר שחלק מן הראשונים ראו בהלכה זו (איסור כתיבת התורה שבע"פ) מצוה מן המובחר, ולא איסור מדינא, ונביאם לקמן.

כאמור לעיל, שתי דרשות באיסור הנ"ל, ניתן דעתנו לכך. כמו כן יש לעמוד על מנהגים שונים בחיי היום יום הנוגדים הלכה זו.

יש צורך להגדיר את ההיתר של "עת לעשות". האם זהו היתר לרבים, כדי שלא תשתכח תורה מישראל, או שמא גם ליחיד הנמצא במקום שאינו יכול ללמוד ע"פ, אף לו הותר לכתוב התורה שבע"פ.

הקשו התוס'¹⁴: "וא"ת היכי קאמרינן מזמורים על פה, וי"ל דאין להקפיד רק מש"כ בחומש. אמנם קשה היכי קרינן 'ויושע' וקריאת שמע, וי"ל דאין להקפיד אלא בדבר שמוציא אחרים ידי חובתן".

ויש לבאר טעמים של התוספות בשני תירוצים אלו. מדוע איסור אמירת דברים שבכתב, בעל פה, קיים רק בחומש ולא בשאר כתבי הקודש. וכן מדוע יש הבדל בין אם מוציא אחרים יד"ח או אם אינו מוציאם ידי חובה.

¹⁰ שופטים ה' י"ד.

¹¹ הלכות ס"ת סימן א', הובא בטור סוף סימן ע"ר.

¹² דברים ל"א י"ט.

¹³ עיין שם בב"י שהקשה, כיצד יתכן עפ"י טעמא דקרא להוציא מפירושו הפשוט של הפסוק, שישנה מצוה לכתוב ספר תורה. ומשום כך דחק בדברי הרא"ש שכוונתו שפרט לכך שיש מצוה לכתוב ספר תורה, בכלל זה נכלל בימינו לכתוב גם המשנה והגמרא וההלכות. עיין שם בב"ח. ועיין גם בנושאי כליו של השו"ע - הש"ך והט"ז.

¹⁴ תמורה י"ד ע"ב בד"ה "דברים".

בפירוש רבנו גרשום¹⁵ כתב בפירוש שלא כדברי התוס', אלא דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, היינו תורה נביאים וכתובים. וצ"ע במאי פליגי.

כדעת רבנו גרשום מצינו בתוס' בב"ק (ג' ע"ב). בגמ' שם - רב יוסף מתרגם היה את הפסוק "איך נחפשו עשיו נבעו מצפוניו" - "אכדין אתלביש" וכו', והתוס' בד"ה "כדמתרגם" כתבו: "נקט רב יוסף לפי שהיה בקי בתרגום שיש כמה עניני תרגום, ולא כדפירש בעלמא לפי שהיה סגי נהור, ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם ע"פ, ולכן היה אומר תרגום, דמשום 'עת לעשות לה' אמר התם דשרי, ואין לך 'עת לעשות' גדול מזה". מבואר בדבריהם שאף לגבי הפסוק בעובדיה שיידן הדין, דברים שבכתב אי"א רשאי לאומרם ע"פ.

אף בעיקר דברי התוס' בב"ק מצינו פלוגתא. בגליון הש"ס לרעק"א שם, על התוס', ציין לתוס' מסכת שבת דף קט"ו ע"א בד"ה "לא נתנו" ולמהרש"א שם. כוונתו להעיר מהתוס' שם, שמבואר שאיסור קריאה ע"פ מס"ת חל על רב יוסף, על אף היותו סגי נהור, וזה דלא כתוס' בב"ק הסובר שאין לך "עת לעשות" גדול מזה.

ובמהרש"א שם כתב שהטעם לדברי התוס' שלא שיידן "עת לעשות" משום שהיתר זה לא סבירא ליה לרב יוסף בגיטין ס' ע"א בענין ספרי דאגדתא. אי"כ צ"ע על התוס' בב"ק, הרי רב יוסף עצמו לא ס"ל האי היתר.

אפשר אולי להסביר בדרך אחרת, דלא כמהרש"א, ששני דיבורי התוס' חולקים בענין ההיתר "עת לעשות", האם נאמר רק כאשר נשקפת סכנת שיכחה לציבור, ומשום כך הותר האיסור, או שגם ביחיד (סגינהור) שיידן היתר זה.

עוד אפשר לומר שכונתו של שאם איסור זה היה איסור גמור, לא היה היתר לצורך יחיד, אלא רק משום סכנת שיכחה לציבור, אולם חלוקים הם בחומרת האיסור, כדפירשנו לעיל, וכדלקמן.

ביומא¹⁶ כתבו תוס' ישנים בפירושם הראשון, שעיקר האיסור אינו מדינא, אלא למצוה מן המובחר. אולם לשאר הפירושים שם נראה שסוברים שאיסור זה הוא מדינא. ואולי שתי המחלוקות תלויות זו בזו, היינו, הסוברים שאף לצורך יחיד הותר איסור זה, סבירא להו שהאיסור אינו מדינא אלא למצוה מן המובחר, ובשל כך הותר אף לצורך יחיד. והסוברים שרק לצורך רבים הותר, סבירא להו שהאיסור מדינא הוא.

אולם על כל הפירושים הללו יש להקשות הרי רב יוסף עצמו אינו סובר את ההיתר של "עת לעשות" וכמפורש בגיטין (ס' ע"ב) אי"כ כיצד בנידון דידן התיר לעצמו לקרא ע"פ דברים שבכתב, וצ"ע.

אי"כ מחלוקות רבות מצינו בדין זה:

- א. אם שאר כתבי הקודש פרט לחמישה חומשי תורה, נכללים בכלל התורה שבכתב, שאי אתה רשאי לאומרם ע"פ.
- ב. גדרו של האיסור, האם הוא איסור מדינא או שמא רק למצוה מן המובחר.

¹⁵ על הש"ס, דפוס וילנא.

¹⁶ דף ע' ע"א.

ג. האם האיסור קיים רק בדברים שמוציאים בהם את הציבור יד"ח, או שמא זהו איסור כולל. (התוס' בתמורה ס"ל שרק כאשר מוציא את הציבור יד"ח נאסר, אולם מהתוס' בב"ק משמע שאף לימוד עצמי ליחיד נאסר).

ד. בתוס' ישנים ביומא מבואר חילוק נוסף, שלקרוא הלל בע"פ מותר, אף אם מוציא את הרבים יד"ח, משום שאינו אלא דברי שבח והודאה. חילוק מעין זה נאמר גם לגבי תפילת ראש השנה בענין מלכויות זכרונות ושופרות, להוציא את הציבור ידי חובה. וצ"ע חילוק זה בין דברי שבח והודאה לבין שאר דברי תורה.

ידועה החקירה בשם הגר"ז בגדר איסור זה, האם האיסור הינו שלא לשנות כלל בצורת התורה מכפי שנמסרה לנו, ולפי הסבר זה הרי שכל האיסורים כגון שלא לכתוב דברי תורה בלא שרטוט, וכן שלא לכתוב מגילות מגילות, וכן האיסור שלא לומר בע"פ דברים שנמסרו בכתב ולהיפך, יסודם אחד הוא - לא לשנות צורת התורה מכפי שקבלנוה.

או שמא איסור זה הנלמד מהפסוק דלעיל, גזירת הכתוב פרטית הוא ואינו קשור לאיסורים האחרים שהזכרנו. לפי צד זה הרי ברור שכיון שהפסוק האוסר כתיבת התורה שבע"פ, והאוסר אמירת ע"פ לתורה שבכתב, נאמר בחמישה חומשי תורה, הרי שמתייחס הוא רק לכך ולא לשאר כתבי הקודש, שהרי לא היו קיימים בשעת האיסור.

מובנת א"כ המחלוקת בין התוס' בב"ק לבין התוס' בתמורה אי שאר כתבי הקודש בכלל האיסור, שלא לומר ע"פ דברים שבכתב.

אלא שאף לצד אי של החקירה הנ"ל יש לחקור עוד, האם השמירה על צורת התורה כפי שנמסרה לנו, דין הוא ב"לימוד התורה", או שמא דין הוא ב"מסירת התורה". כלומר, האם איסור הכתיבה הוא הדרכה כיצד ללמוד, ואז גם כאשר אדם לומד ביחידות קיים איסור זה, או דוקא כאשר מוסרים את התורה ללמדה לאחרים קיים האיסור הנ"ל, משא"כ כאשר ענין הכתיבה הוא לזכרון בעלמא, וכמו שכתב הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, וכמו שביאר הנצי"ב שהבאנו לעיל, אין בזה איסור.

יש להביא ראיה לצד זה, שרק במסירת התורה ללמדה לאחרים קיים האיסור, ולא בכתיבה לזכרון בעלמא מקומות.

במנחות¹⁷: "כתוב אפינקסיה דאילפא" וכו', ובירושלמי¹⁸ "אמר ר' יונה אשכחתי כתוב בפנקסי דחילפי" וכו'. מבואר א"כ שלזכרון בעלמא כתבו אף דברים שבע"פ.

לפי זה נראה שדווקא להוציא את הרבים יד"ח חשיב כמסירת התורה לאחרים, משא"כ כאשר לומד לעצמו, ומשום כך כתבו התוס' בתמורה שכאשר אינו מוציא יד"ח את הציבור מותר. בכך נראה להסביר גם את החילוק בענין דברי שבח והודאה, שכל שהיו כך, אינם נכללים בכלל **מסירת** התורה ומשום כך זה הותר.

השתא דאיתנן להכי, נותר לבאר את דברי הרא"ש דלעיל, שכיום ניתן לקיים מצוות כתיבת ספר תורה גם ע"י כתיבת התורה שבע"פ, המשנה והגמרא ושאר ספרי הלכה.

¹⁷ דף ע' ע"א. וכן בזבחים כ' ע"א, כ"א ע"א.

¹⁸ מעשרות פ"ב ה"ד.

מאחר שאיסור כתיבת תורה שבע"פ הותר משום "עת לעשות", הרי שדרך מסירת התורה שבע"פ בימינו, היא אף ע"י כתב, ומשום כך נכלל בכלל מצות כתיבת ס"ת. שהרי פירשו שעיקר עניינה להרבות תורה ולהרבות הספרים שיהא לכל דורש, וע"כ אף אם ירש ס"ת ישן, מצוה שיכתוב משלו, כדי שמסירת התורה תהא בצורה רחבה יותר.

יש להביא לכך ראיה ממשנה במגילה¹⁹ דאמרו שם שספרים נכתבים בכל לשון, א"כ יוצאים יד"ח מצות כתיבת ספר תורה אף בכתיבת תרגום התורה. בודאי שתרגום התורה דומה לפרשנות התורה, ואעפ"כ יוצא ידי חובת כתיבת ספר תורה ע"י כתיבת פירוש. א"כ מדרשי חז"ל ופירושיהם על התורה ואף המשנה והגמרא, לא גרעו מתרגום התורה, ואם בו ניתן לקיים מצות כתיבת ס"ת, אף בפירושים אלו, לאחר שהותר האיסור, ניתן לקיים מצוה זו.

ומעתה, מצוה רבה היא לכתוב חידושי תורה, ואף ללמד לאחרים, ולא רק לזכרון בלבד, שהרי בדורנו גם זה בכלל דרכי מסירת התורה.

¹⁹ דף ח' ע"ב.